

BAJOR GIZI
AZ EPIKUS VERS MEGSZÜLETÉSE
EGY NÉMA ÉRZELMI VISZONY SORAI KÖZÖTT

LIPA TÍMEA

Szabó Lőrinc itt tárgyalt versfogalmazványai, melyek többnyire gyorsírással készített kéziratban maradtak fenn, részei egy tervezett verscsokornak, ám belőlük mindössze három került publikálásra. Ezekben a versfogalmazványokban Bajor Gizéhez fűződő érzelmei nyilvánulnak meg, miközben tetten érhető bennük az epikus versforma születése is, ami miatt még izgalmasabbá és jelentősebbé válhatnak a Szabó Lőrinc-kutatás számára.

A KÉZIRAT TÖRTÉNETE

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában az Ms 4674/200. szám alatt található egy „autográf és gyorsírással jegyzeteket tartalmazó jegyzet-tömb”, amelynek terjedelme hatvannégy fólió, melyből az utolsó tizenkét fólió üres. Az Ms 4674/200_11-28. számú jelzeten pedig egy versciklust találunk, melyet Bajor Gizi-versciklusként nevezek meg a későbbiekben. A versciklus 11 versfogalmazványt ölel fel, melyből Szabó Lőrinc csak három verset publikált, valamint további 7 versfogalmazványt is tartalmaz, melyek végleges formájukban nem készültek el. A jegyzettömb mérete: 10x17 cm.

Nyomtatásban a teljes versciklus nem jelent meg. A három publikált vers 1926-ban jelent meg a *Pandora* hasábjain, ezek a következők: *Tíz éve*,¹ a *Vereség és fájdalom*,² valamint a *Mint járvány vagy zsarnok látogató*.³

Később, 1943-ban a *Régen és Most*⁴ című kötetbe is bekerültek. A költő halála után pedig a *Szabó Lőrinc Összes költeményeiben*⁵ láttak napvilágot.

Szabó Lőrinc egy *Vers és valóság*ban található bejegyzésben szolgál magyarázattal a megjelenés elmaradására:

„Egyoldalú ismeretségünk [Bajor Gizivel] tizedik éve körül egy sereg verset írtam erről a fájdalmas szerelemről, titokról. Azokat a verseket nagyrészt megsemmisítettem (gőgből, dacból), csak három maradt meg, a maguk helyén majd kitérek

---

¹ SZABÓ Lőrinc: *Tíz éve. Pandora*, Budapest, Szerkesztőség és kiadóhivatal, 1927. évi febr. 25. 6–7.

² SZABÓ Lőrinc: *Vereség és fájdalom. Pandora*, Budapest, Szerkesztőség és kiadóhivatal, 1927. évi febr. 25. 7–8.

³ SZABÓ Lőrinc: *Mint járvány vagy zsarnoklátogató. Pandora*, Budapest, Szerkesztőség és kiadóhivatal, 1927. évi febr. 25. 8–9.

⁴ SZABÓ Lőrinc, *Régen és Most*, 1943.

⁵ SZABÓ Lőrinc *Összes versei*, Osiris, 2000, 574578.

rájuk, az 1943-as kötet kapcsán, mert ez a három vers is csak akkor, vagyis 15–20 év múltán jelent meg. Összesen mintegy 20 ilyen versem volt 1926–28 tájékáról. Ez a három darab 1943-as megjelenésű vers is csak azért maradt meg, mert az általam szerkesztett *Pandora* folyóiratban az első hármat kiadtam. Apósom, Mikes Lajos nevetségesnek találta ezt a szerelmi hűhót; ez is sértett és kényszerített az elégetésre. Ezekről a versekről is kerültem a beszélgetést a címzettjükkal.⁶ Ebből kitűnik, hogy a szerző személyes, érzelmi okok miatt nem jelentette meg a verseket, s nem azok minősége indokolta ezt.

Az Ms 4674/200. számú jelzet alatt szereplő jegyzetombben 52 fólió van, amelyből 12 fólió üres. A versciklus pedig tizennyolc fólió terjedelmű. Az első fólión (Ms 4674/200/11.sz.) a *Tíz éve* című vers első négy versszakának variánsa található, két hasámban és strófákba rendezve. Az első hasámban az első egység, strófa teljes egészében át van húzva. Gergely Pál nem fejtette meg az áthúzásokat. A publikált vers második versszakának első három sorát dolgozza itt ki Szabó Lőrinc. Az első sor mindössze egy szavában azonos a publikált verssorral, az alanyában, amely a szerelem. Itt azonban nagyobb indulattal kiált fel a költő, amivel egyúttal máshova helyezi a hangsúlyt: „Jaj, ez a parttalan szerelem!”, hiszen amíg itt az elérhetetlenséget állítja előtérbe, addig a megjelent vers némasága⁷ a ki nem mondás, a hallgatás akusztusát, az előző változattal összehasonlításban a költő önmagába fojtott érzelmeit. A mondattagolás is változik, ugyanis a gyorsírási variáns felkiáltása a *Pandora* hasábjain bővül egy igével:

„És ez a néma szerelem,
 hogy fáj! és mennyire idegen,”

A gyorsírási változatban új mondatként kezdődik, de azonos szavakkal:

„Hogy fáj és mennyire idegen,”

A gyorsírás harmadik sora az első szó, a „mennyire” után megszakad. A fólión ez alatt négy–öt sornyi üres szakasz következik. Majd három verssor, amely a fent tárgyalt sorok variánsa. És ezt az egységet immáron nem húzta át Szabó Lőrinc. A verssor kezdete: „És ez a” már összeköti a publikált verssel, a korábbi, áthúzott „Jaj, ez a” kezdetet lecseréli a később megjelent sorkezdetre. A gyorsírási egység ezután a három szó után már megegyezik a gyorsírási első versszakkal. Az enjambement itt újra megjelenik:

„És ez a parttalan szerelem,
 Hogy fáj és mennyire idegen,
 mennyire”

⁶ SZABÓ Lőrinc: *Vers és valóság*, Osiris, 2001, 292.

⁷ „És ez a néma szerelem,”

A gyorsírási főlíon e három sor mellett közvetlenül szerepel egy ötsoros versszak, amely ennek a három sornak a továbbgondolása. Az első két sorban történik két változtatás, először is a „parttalan” jelző helyett „szégyellt” jelzőt kap a szerelem, ami mutatná az érzés összetettségét. Emellett a mondat tagolása is átalakul, mivel két felkiáltásra osztja azt. Az enjambement megmarad.

„És ez a szégyellt szerelem
Hogy fáj! És mennyire idegen!”

Az áthúzott változatban: „Jaj, ez a parttalan szerelem!”;

A gyorsírási változatban: „És ez a parttalan szerelem,
Hogy fáj és mennyire idegen”;

Gyorsírási változatban: „És ez a szégyellt szerelem!
Hogy fáj! És mennyire idegen!”

Pandora: „És ez a néma szerelem!
Hogy fáj! és mennyire idegen”

Ezek szerint parttalanból szégyellt, majd néma lesz. A megállíthatatlan, végtelen szégyellni valóvá válik, majd elnémul. Ezt kíséri a felkiáltás átalakulása is, először még parttalan marad, de már elcsitul, mert eltűnik az indulatszó és a felkiáltójel, majd a szégyennel duplán visszatér, végül néma lesz, de a felkiáltójelek mégis megmaradnak. Hiába nem lehet elcsitítani, elhallgattatni – maga a vers létezésének ténye is erről ad hírt.

A harmadik sort itt már továbbírja Szabó Lőrinc. A második versszak utolsó három sora mindössze két szóban mutat eltérést a publikálthoz képest, amelyek azonban a költő megváltozott megítélését jelzik a szerelmének valódiságát illetően. Ugyanis az utolsó sorban gyorsírással a „csak” viszonyzóval ad magyarázatot arra, hogy milyen viszony áll fenn a „talán-igazi szerelem” és a „megbújt rossz tüzek” között. A viszony egymásmellettséget sugall, talán ez az igazi szerelem, mindössze megbújnak rossz tüzei. A *Pandorában* már ok-okozati viszonyt ad meg: ez az igazi, s ezért bújnak meg tüzei.

„Mennyire nem az enyém!
Vagy talán ez az igazi,
Csak megbújnak rossz tüzei.”

A gyorsírásban ebben az egységben egy gyorsírás jelet húz át Szabó Lőrinc, az utolsó sorban a „félénk” szót, amely fölé gyorsírással odairja, hogy „rossz”.

Ezek a fenti sorok a harmadik strófába átnyúlva egy kérdésben végződnek. Tulajdonképpen egy kérdés utolsó szavai. A gyorsírási kéziratban két változatban is megírja Szabó Lőrinc. Az első hasábjában egy hosszabb változatot olvashatunk:

„Mint pincében a láng, amely
saját magát emésztí el?”

E fenti két sor mellett, a második hasáiban már egyszerűsít, tömörít, és a lángra vonatkozó mellékmondatot elhagyja:

„Mint pincében a láng?”

A második hasáiban továbbírja az első hasáb sorait. Ott folytatja a harmadik strófa megírását:

„Mint pincében a láng? 10 éve már
építette 10 emeletét
már életemre, és
mindig félek, hogy az egészet
áttöri, szétszed”

Egy helyen látható satírozás, mégpedig a kérdőjel után, kiolvashatatlan, fölé azt írta Szabó Lőrinc, hogy: „10 éve már”. A publikált strófához képest két eltérést foglal magába: az első sor „már” időhatározóját elhagyja a publikációban valószínűleg a szótagszám miatt, annak érdekében, hogy gördülékenyebbé váljon a versszak. A harmadik sorban kicserél egy kifejezést, a gyorsírásban lejegyzett „már” határozószót az „azóta” határozószóra, a már befejezettséget sugall, míg az azóta folytonosságot a jelennel. Azóta, tehát még most is. A már azt hangsúlyozza, már 10 emeletet ráépített, még építhet többet is, az igaz, de a 10 emelet elkészült már. Mint fentebb írtam, a második hasáiban folytatja az írást, amely felosztást alátámasztja az a sor, amelyet az első hasáiban jegyez le Szabó Lőrinc a „Mint pincében a láng, amely saját magát emészti el?” sorok után közvetlenül. Ugyanis ennek tartalmi világa nem kerül be a publikált versbe, sőt a gyorsírási kézirat többi fólióján sem található meg. Ez a sor valójában két tagmondatból áll, az egyiket áthúzta, és mellé írt le egy újabb tagmondatot:

„S nem tudja senki, mi készül de miért nem adta ki.”

A hétköznapi gondolatmenet/nyelvhasználatot megszakítva tér vissza a tűz és az építmény képiségéhez az első hasáiban, egy üres sornyi kihagyás után.

„Minden gerendát és falat
[satírozás] a tűz, s alulról, föl, kicsap,
a tűz, az alsó,
amit [áthúzva: „én nem akartam”] akkor sem akartam
s azt hittem, hogy befalaztam.”

Az első két sor azonos. A versszak további három sorát kibővíti a múltra vonatkozó cselekvésekkel, s egyúttal a tagadást elhagyja:

„az éhes tűz, amit valaha
játékból idéztem, szitottam
s azt hittem, hogy befalaztam.”

A szitottam kifejezés a nem akartam helyett áll, azt váltja fel a játékból cselekvés. A fólió aljára ér Szabó Lőrinc, és a verset az Ms 4674/200/12. számú fólión folytatja, de nem folytatólagosan, hanem az ötödik strófával:

„10 éve tudom, és tagadom
 hogy egy idegen hatalom
 tűz-mérge-ereje
 fölgyújtaná, mint gyenge testet
 gyermeknek a megnőtt betegség,”

A publikált versekben betűvel jelöli a tízes számot, ellenben a gyorsírásban minden esetben számmal írja Szabó Lőrinc, hiszen így még egyszerűbb a leírása, mint gyorsírással. Például, mikor a „tíz év” kifejezést írja le, akkor a 10-es nullájából folytonosan írja az „év” gyorsírásos jelét, hogy a kezét ne kelljen megemelnie, hogy ne akasztja meg az írás folytonosságát.

A gyorsírásban két helyen satíroz ki egy-egy jelet:

„és borogattam tüzeimet
 és lankasztottam sebeimet
 dobtam prédát eleget
 a bestiának, a tűznek,
 s lett béke, füst lett,”

Ms 4674/200/26. számú fólió verzióján egy eddig még fel nem tárt bejegyzésre bukkantam, amely gyorsírással készült, és minden valószínűség szerint a jegyzetombban szereplő versfogalmazványokra utal benne Szabó Lőrinc. Annak ellenére, hogy a gyorsírásos bekezdés tartalmaz homályos/nem tisztázott utalásokat is, fontos dokumentuma a szerzői szándék megnyilvánulásának. A feljegyzésben Szabó Lőrinc elárulja, hogy habár már tervezte a versek megírását, mégis végül egy felkérésre készültek el. A stílusára vonatkozóan is tesz itt említést, mely szerint arra törekedett, hogy naplószerű hatást váltson ki költeményeivel:

„[áthúzott jelek] A lentebb következő 10 [áthúzott jel] érdekes versnek [áthúzott jelek] nevem alatt való közlésére egy [áthúzott jelek] _____ nagy titkos, kitűnően ismert ellenséget naplójában kért föl. [átsatírozott jel] Mintha éppen ebben az időben hasonlóan titkos versciklust akartam írni, ● örömmel fogadtam ki zártat, ami mintegy az angol fizika eligazítása lelkileg mentett fel. A színésznő nevével. ___ következtetéseket végeztem [átsatírozott jel] a költeményeknél főleg a naplószerű hatás gyártása könnyen ment. Ami homályt vagy ellentmondást az utolsó versekben találni, az, [átsatírozott jel] megadtam szó szerint, szenvedélyes, és a versekben [átsatírozott jelek] általam sem ismert ___ is, [átsatírozott jel] személye hathat_nak bizonyítólag: éneklése idejében történt.

● [átsatírozott jelek] megfelelő [átsatírozott jelek] át titkollak így rám is illő _____ ságul.”

BAJOR GIZI SZEREPE SZABÓ LŐRINC ÉLETÉBEN

Bajor Gizi személyisége, nőiségének és ünnepezt színésznő alakjának vonzereje átfonta Szabó Lőrinc életét ifjúsága óta, saját bevallása szerint is mintegy behajszolta magát a kreált vágy érzetéből a valóban megélt szerelembe.⁸

Bajor Gizéhez fűződő viszonya saját megvallása szerint bonyolult volt, hiszen a hozzáfűződő szerelem érzésében folyamatosan elbizonytalanodott, és cselekedeteiben is félénkség, hezitálás érhető tetten. A *Vers és valóság*ban írja le a találkozásokat és a nem-találkozásokat, amelyek végigkísérték a költő életét.⁹

⁸ „Talán 7. vagy 6. gimnazista lehettem, amikor a régi kollégium úgynevezett »bentlakásában« (coetus), ahol mi, kintlakók, oly szívesen időztünk az osztálytársainknál, akiket szabadnak éreztünk, menteseknek a családi ellenőrzéstől, azt hallottam, hogy Pesten feltűnt egy gyönyörű fiatal színésznő, és egyszerre nagy sztár lett. A fiúk szekrényeiben, az ajtó belső oldalán sok női fénykép vagy újságrajz volt felrajzszögezve, köztük az új művésznőé, B. G.-é is, aki akkoriban tűnhetett fel a Nemzetiben, valamelyik Herczeg-darabban. Rajongva beszéltek róla. Én annyira-amennyire lelkileg fogva voltam már a D.-villához, Katóhoz, de talán a tömegrajongás hatása alatt, amely olyan nyílt és ezért kényelmes és csábító volt, én is megkockáztattam egy nyilvános ideált. B. G.-t választottam e célból, abból kiindulva, hogy ő fiatal és én is az vagyok, ő a színpadon már elindult, de az irodalomban én talán majd utol fogom érni, és a két csillagunk valahogy párba áll. Alighanem a költői pálya nem hitt, csak vágyott reményei aztán mégis eltitkoltatták velem az eszményítő szerelmet, annyira, hogy azt senkinek nem emlegettem, tulajdonképpen magam előtt is letagadtam – nem volt nehéz, hiszen igazán pusztá fantáziájáték volt csak.” *Vers és valóság*, 291.

⁹ „Hadd említsek meg néhány elmulasztott »nagy« alkalmat. Egy műcsarnoki kiállításon a megnyitás napján ő is ott volt. Én sok ilyesmire eljártam mindig. Most húztam az időt, leplezett szívdobogással kezet csókoltam neki, újra végigbeszéltük azt a néhány mondatot, amelyet szoktunk, aztán elváltam tőle, és a termekben csatangolva húztam az időt és megszűröl őt lestem. Már alig voltak vendégei a tárlatnak, de kitarítottam és boldogan figyeltem őt. Egyszer csak a szomszéd teremből átlósan egyenesen felém indult. Senki sem volt a közelben. Azt kérdezte: »Mondja, kedves Sz. L., miért néz maga folyton engem?« Letagadtam. – Máskor: Balatonföldváron meghívott ebédre, vacsorára. Mindenképpen kedves volt. Lóci fiamat egyszer úgy tízéves korában három napra vendégül látta. Földváron a kabinját használhattam, fiatal nőrokonaival órákig ott voltam, mikor ő is fürdött. – Akkor én a parti és rozoga Bendeguz Szállodában laktam az első emeleten. Egy nap az erkélyről őt láttam meg, amint jött a víztől. Felszólt hozzám: »Maga itt lakik? Meglátogathatom?« Életem nagy pillanatát éreztem közeledni, egymagam voltam otthon. Talán 1943-ban voltunk. Feljött. Azt éreztem, amit a beteljesedés előtt érez az ember, de 10 percig ekkor sem mertem nyilatkozni vagy cselekedni. Féltem, hogy csak ugrat. Ma sem tudom, mit akart. A tíz perc végén nagyobb nyaraló – kedves és tréfás férfi és nő – társaság tódult ránk, nagy meglepetéssel és örömmel üdvözölvén vendégemet. A berontók között volt Cs. Szabó is. (Ekkor már annyira ura magamnak, s fölényes annyira az elnyomott érzéssel szemben, hogy neki nevetve meséltem el ezt a diákügyet.) Egyszer meg a Rádióban B. G.-nek valamit szavalnia kellett, valami finn verset. Vikár fordítása kétségbe ejtette. Telefonon felhívott a lakásomon, hogy segítsek valahogy rajta. Nála ebédeltem és vacsoráztam a Pilsudski úton, és képzeletből tízórai munkával »lefördítettem«, használhatóvá tettem a verset. Az egész társaság előtt megölelt és megcsókolt érte (arcon). Távozáskor az urát visszaküldte

A Szabó Lőrinc által megnevezett húsz versből hét darabot lehet azonosítani a gyorsírási anyagból.

VERSFORMA

Szabó Lőrinc a *Tíz éve* című versének versformájáról a következőképpen vélekedik a *Vers és valóság* hasábjain: „A vers világosan érezteti a gondolat megszerkesztésének lassú, szerves átépülését a »vers libre«-ből a klasszikusabb zárt formákba. A nyugtalan stílus is lemondott a megafonhasználatról, de változatlanul élénk, vibráló, »józanul expresszionista«. Persze túlzás benne, hogy tíz éve »kétszer láttalak«, és hogy az elmúlt tíz év csak »a tiéd«. Sőt, az egész lelkiállapot valami feloldatlan ideg-görcsre emlékeztet: szüntelen túlzásra. Talán ezért vállaltam aránylag olyan könnyen Mikes kritikáját (aki persze megsemmisítést nem ajánlott).”¹⁰

Kabdebó Lóránt a versforma kérdését szintén fontos mérőkövetőnek tartja: „Az avantgarde-ból az elbeszélő ábrázoláshoz vezető fordulat itt még éppen a másik esztétikai komponens, a pedagógiai igény hiánya miatt nem teljesülhet: a hasznosság helyett az önzés uralkodik el a versekben. Így azután mindaddig, amíg ez az önzés nem kap filozófiai-esztétikai igazolást Szabó Lőrincnél (Max Stirner hatásának feldolgozásaként), a crocei értelemben inkább lerontja, mint építi a Szabó Lőrinc-i verset. A fordulatot ekkor nagy korabeli visszhanggal és hatással, a vállalt eszményt sikeresen beteljesítve Illyés *Nehéz föld* című kötete végzi el, kielégítve az esztétikai kritériumokat (pedagógiai-hasznossági elv, ábrázolás) és beteljesítve a stílusjegyeket (lineáris elbeszélő attitűd). Ugyanezt a fordulatot teszi meg József Attila is a harmincas évek elejére, a kortársai között kevésbé visszhangosan, akkor következetesen a kommunista pártideológiához kötve nagyvárosi tájverseit és az Illyéssel versengő falusi tematikájú leírásait.

Szabó Lőrincnél azután az 1927–28-as években gyökerező és az 1932-es *Te meg a világ* kötetben összegeződő (a továbbiakban elemzendő) filozófiai készletű versei után (amikor már sem a pedagógiai-hasznossági elvet, sem a szociológiai jellegű

---

az ajtóból, és a villa belső lépcsőjének tetején, Júliaként egy erkélyjelenetben, állva maradva utánam szólt kimondhatatlan kedvesen és kacéran (s talán biztatóan?): »Mondja, kedves L., nem írt maga énhozzám szerelmes verseket?« Én keserű és halk hangon, de elszántan azt hazudtam, hogy: »Nem!« Még egyet, csak röviden. Felhívtam *Az Est* szerkesztőségéből. Épp a fürdőkádban volt. Bejelentette, hogy ott van. »Nem pikáns dolog?« és megcsörgette a vizet. – Egyszóval, sehogy sem tudtam eligazodni rajta. Pedig a háború előtt és alatt már sokszor voltunk vendégségben egymásnál, tőle kaptam ajándékba egy kis cicát, máskor meg egy számolyszéket. 1944 közepén Germán Tibor tőlem kapta az első hírt arról, hogy mentesítették. Autón azonnal leszaladtak hozzánk a Volkmann utcába. Sokszor voltunk együtt a finn követség művészestélyein. Erzsike tudta, vagy erősen sejtette képzeletből született és valódinak vélt szerelmemet, és gyűlölte a *Tücsökzenét* a megfelelő verse miatt. Furcsa érzés volt, hogy Erzsike öngyilkossága után egy évre Giziék szintén tragikusan végezték és hogy abban a temetőben fekszenek, ahol Erzsike.” Uo. 292–293.

¹⁰ SZABÓ Lőrinc: *Vers és valóság*, Osiris, 2001, 124.

ábrázolás igényét nem követi) veszi fel stílusformációként, gondolkodásmódja poétikai megtestesítőjeként az epikus verset (*Különbéke*, 1933–36, *Tücsökzene*, 1945–47), egyben – paradox módon – hatásos példázatot adva a továbbiakban a tőle mindenben különbözők, mind epigonizmusból, mind az eszmei-esztétikai indíttatásból az epikus verset gyakorlók számára, kihívva ezzel Tandori Dezső későbbi éles megítélését (lábjegyzete: Tandori Dezső: Szabó Lőrinc: *Különbéke*. It, 1980. 4. sz. 949. kk.).

Az epikus versnek ez a filozófiai késztetésű, utóbb szerveződő Szabó Lőrinc-i változata az időpillanat történéstartalmát nem az időbeli linearitásban mutatja fel, hanem a róla szerzett érzéki adatok tudatbeli feldolgozását mutatja be jelek rendszerének segítségével. A vers nem egy vágyott cél felé halad, hanem (ennyiben és csak ennyiben a mimézis-elvet követve) egy elmúlt-lezárt időpillanat történést írja le, beszéli el és elemzi. Tehát a vers megszületése előtt már a valóságban készen áll a vers mintája: „a költő feladata ennek az önmaga által kijelölt történésnek a legmáradékaltalanabb áttétele a versbe, mint jelek rendszerébe. A vers tehát nem következtetés, nem teremtés, hanem a mintából felvett érzéki adatok poétikai szabályok által rendezett nyelvi leírása. Nem a kimondott szó jelentéstani gazdagodását használja fel a vers továbbfejlesztéséhez, hanem a több jelentéshez keresi meg az adott vershelyen egyedül lehetséges jelölést: olyan jeleket választ a vers alkotóelemeiként, amelyek az adott poétikai helyzetben minél többfajta szerkezeti-szemléleti jelentésigény kielégítésére alkalmasak. Ha a dekorativitás-elvet mint meghatározó versszervező erőt fogjuk fel, megvilágosodik előttünk a *Különbéke*-vers sajátos jelrendszer szerkezete, amely nem a még meg nem levő felé halad, hanem a már megvoltat mutatja fel a jelenben szemlélődő létállapotaként.”¹¹

Kulcsár-Szabó Zoltán műfaji váltásnak nevezi az epikus vers kialakítását. „Szabó Lőrincről kiadott különféle monográfiáiban Kabdebó Lóránt éppúgy az »epikus vers« dominanciájával írja körül ezt a váltást, mint ahogyan már Radnóti Miklós korabeli kritikája is evvel a műfaji elemzéssel él, s ez a terminológiai döntés kézenfekvőnek mondható.”¹²

PÁRHUZAM

A *Jeszenyin*-versek és a *Köszönöm, bátyuska* című vers mellé belép a *Bajor Gizi*-ciklus is, ugyanis mindhárom „helyzetkép”, amennyiben belehelyezkednek egy konkrét szituációba, megrajzolja azt konkrét eseményként, a hangsúly mégis inkább a poétikai „megoldáson” van, a versek poétikai szinten átfordulnak az epikus versbe.

A *Köszönöm, bátyuskából* mindössze egy strófát jegyzett le gyorsírásban, az ötödik főlíó verzóján, majd ez a szöveg latin betűs írással a hatodik főlíón szerepel újra.

¹¹ KABDEBÓ Lóránt: „A magyar költészet az én nyelvemen beszél” (*A kései Nyugat-líra összegződése Szabó Lőrinc költészetében*). Argumentum, Budapest, 1992, 8–9.

¹² KULCSÁR-SZABÓ Zoltán: *Tükörszínjátéka agyadnak. Poétikai problémák Szabó Lőrinc költészetében*. Ráció, Budapest, 2010, 105.

A Jeszenyin-versek kéziratái az Ms 4675/6. és az Ms 4675/9. számú jelzet alatt vannak elhelyezve az MTAK Kézirattárában. Mindkét jegyzetomb dátum nélküli. Az Ms 4675/6. jelzet alatt található jegyzetomb első lapján látható egy bejegyzés latin betűs írással, amely a kéziratanyag címéül szolgál. A bejegyzés, *Jeszenyin utolsó éjszakája*, az első lapra jegyzett vers egyik címötle. A teljes gyorsírásos kézirat átírását 1974. október–december időintervallumban dr. Gergely Pál végezte el, s megfejtését átadta az MTAKK számára. Ezt az átíratot Schelken Pálma Kabdebó Lóránt felkérésére 1990-ben ellenőrzés céljából átnézte, és abban néhány javítást eszközölt. A két jegyzetomb kilenc verset és egy kopfot őriz gyorsírásban, kivétel ez alól a már fentebb említett latin betűs írással írt címötlet. Az Ms 4675/6. számú jegyzetomb tartalmazza a kilenc verset és a kopfot, míg az Ms 4675/9. számú jegyzetomb a kilencből az utolsó hat verset és a kopfot foglalja magába, amelyeket az első jegyzetomb továbbfejlesztéseiként nevez meg Kabdebó Lóránt tanulmányában.¹³

„Nem készült el a versciklus, maradt a két fogalmazvány-sorozat. És utána mindkét tömbben üres lapok.”¹⁴

Kabdebó Lóránt 1927–29-re datálja a versek születését, a 6. tömb feltehetően 1928-ban, a 9. tömb pedig 1929-ben keletkezett.¹⁵

Végleges versekké nem formálta Szabó Lőrinc a jegyzetombokba leírtakat. Kabdebó ennek okát a poétikai szemléletváltásban látja. „Továbbfejlesztések, de nem megoldások.”¹⁶ Nem készülhettek el azok a versek, amelyek poétikailag már nem érvényesek.

Utóélete mégis van a ciklusnak, Kabdebó Lóránt a *Tücsökzene Az elképzelt halál* című fejezetében és a *Bajráj ünnepén* című versében látja felbukkanni a *Jeszenyin-gondolatokat*.

A Jeszenyin-versek, *Köszönöm, bátyuska* és a *Bajor Gizi*-ciklus mindhárom „helyzetkép”, és mindháromnak létezik gyorsírásos verziója is. Vajon miért van gyorsírásos jegyzete is a verseknek? Sosem tisztázatok a gyorsírásos dokumentumok, aminek azért van jelentősége, mert kiválóan rámutat a gyorsírás Szabó Lőrincnél betöltött szerepére, vagyis arra, hogy nem másodlagos szerepet szánt a gyorsírásos dokumentumainak, hanem elsődlegest, mégpedig abban az egyszerű értelemben, hogy ezeken a lapokon írta le először verseit). A munkafolyamatnak, az írás folyamatának egy állomása volt csupán, amely folyamat egy adott szöveg tekintetében az ötlettől kezdődően a publikált darabig tartott. Szabó Lőrincnél ebben a folyamatban egyformán szerepeltek alfabetikus és gyorsírásos jegyzetek. Nem vált külön a két lejegyzési rendszer. Mindkettő átszövi a teljes életművet a versötletektől a versfogalmazványokig, illetve a fordításfogalmazványoktól a drámafordításokig. Láthatjuk tehát, hogy nem alkalmi jellegű a gyorsírás alkalmazása, nem esetleges és nem

¹³ KABDEBÓ Lóránt: „Szergej Jeszenin utolsó éjszakája”. In: KABDEBÓ Lóránt „*Ritkül és derül az éjszaka*”: „*Harc az légiáért*”. Csokonai, Debrecen, 2006, 1.

¹⁴ Uő. 9.

¹⁵ Uo.

¹⁶ Uo.

műfajhoz kötött-, nem egyetlen: éppen, hogy egyenlő mértékben van jelen Szabó Lőrinc egész alkotói pályáján. Nem elszigetelt esetekről van szó, hanem ellenkezőleg, a gyorsírásos bejegyzések szerves részét képezik az írásfolyamatnak. Nem kivételes esetekben alkalmazta a költő, hanem nagy gyakorisággal és az alkotási folyamat számos részfolyamatában.

A KONTEXTUSVÁLTÁS OKA

A teljes versciklus, mint azt fentebb írtuk, nem maradt fenn. 1927-ben a *Pandora* hasábjain három verset publikált Szabó Lőrinc. Kötetben 1943-ban, a *Régen és Most* kötetben jelenteti meg a három verset, s ezzel mintegy új kontextust teremt a szövegeknek, egy régi és egyben lezárt múlt történetének környezetét. A nem publikált, illetve nem teljesen kidolgozott „versek” között egy harmadik kontextus „vonalait” látjuk. A *Régen és Most* című kötet verseinek rendezőelvéként Szabó Lőrinc a *Vers és valóságban* egy magánéleti körülményt nevez meg. Régi verseit nőismerősei iránti tapintatból nem jelentette meg keletkezésük idején.¹⁷

Ezt a viszonyt önmagában az évtizedek alatt újra- és újraértelmezi. Analizálja magát abban a helyzetben, amelyet valójában önmaga számára teremtett. A költő lelki vívódása a magyarázata annak az eljárásnak.

A gyorsírásos jegyzetomb, amelyben a versciklus szerepel, az eredeti kontextus, s itt valósul meg a naplószerű hatás. A gyorsírással lejegyzett és el nem írt kéziratokban ténylegesen érvényesül a naplójelleg, hangvételük személyesebb, konkrét mindennapi tevékenységeket jelenít meg bennük, amelyek úgy mutatják be Szabó Lőrincet, mint egy ideges, toporzékoló, rágódó szerelmezt.

„Megéreznéd, hogy te vagy a fontosabb.
Ezért jó, hogy elfelejtlek
Gyakran, és hónapokra, és
Csak néha, reggel, veszem észre
Hogy zavaros éjszakám szenvedése
Te voltál. ...”

„Szépség lehetsz, de ember vagyok én
S amit szenvedek, az csak az enyém.”

„Telefonon felhívtalak,
Csak azért, hogy halljam a hangodat.

Kétszer kérdezted, ki beszél?
Mondtam, hogy más keresek, és tőled semmit sem akarok.
Kinevettél.”

¹⁷ „Ebbe olyan régi verseket vettem be (az újakon, aktuálisakon kívül), amelyeket valamilyen ok miatt annak idején nem adhattam ki. Ilyenek főképp az Erzsikéhez szóló versek, melyeket Nagyklára iránti tapintatból, kíméletből és szeretetből ekkor nem adtam ki, vagy nem dolgoztam ki végleges formában, azonban ebben a kötetben úgy összekevertem az újakkal is, hogy rajtam kívül senki nem ismerheti ki magát köztük. De vannak Erzsikén kívül más okok is a háttérben, pl. Gizi. [...]” 116.

GERGELY PÁL MEGFEJTÉSEI

Dr. Gergely Pál¹⁸ *Jelentések* című 316 oldalas munkája a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárában 1974-ig fellelhető, az F. Csanak Dóra által katalógusba (1973) rendezett Szabó Lőrinc-hagyaték gyorsírásos részeit fejtette meg. A jelentésben kizárólag az egyes kéziratcsomók gyorsírásos bejegyzéseinek megfejtései szerepelnek. Gergely munkáját nem publikálták hivatalosan. Ezentúl a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárának katalógusába a Gergely Pál átiratairól szóló információkat nem vezették be.

Gergely Pál jelentésének bevezetőjében írja, hogy a nehezen kiolvasható jelek megfejtéséhez felhasználta az adott vers megjelölt szövegét. Gergely bevallása szerint minden gyorsírásos jelet megfejtett a kéziratokban, és azokban az esetekben, ahol meg tudta fejteni az áthúzott gyorsírásos jeleket, meg is tette, az alig olvasható gyorsírásos jeleket pedig kérdőjellel jelölte. Ez az összegzés azonban felülvizsgálatra szorul. Ha a gyorsírásos jelek szintjén ellenőrizzük, megfigyelhető, hogy Gergely az áthúzott gyorsírásos jeleket elenyésző esetben (nagyon ritkán) írta át latin betűs írásra. Az áthúzott részek a teljes kéziratanyag körülbelül harminc százalékát teszik ki. Megtévesztő, hogy néhány esetet kivéve nem jelölte minden egyes alkalommal a nehezen olvasható, illetve nem megfejtendő gyorsírásos jeleket. Továbbá az átiratokat önkényesen kipótolta kettőspontokkal vagy gondolatjelekkel anélkül, hogy jelölte volna őket. Emellett számos esetben megváltoztatta a sormetszeteket is a versekben. Hangsúlyozni szeretném, hogy mindezen hiányosságok nem Gergely gyorsírást illető tudását jellemzik, inkább egy eltérő munkamódszer lenyomatai.

Gergely Pál átirta a Bajor Gizi-ciklus versfogalmazványait, de az áthúzott, illetve átsatírozott gyorsírásos jeleket itt sem fejtette meg, valamint a megfejtett sorok egy része korrekcióra szorul.

A korrekciók két csoportba oszthatók, az első csoportba azokat soroltam, amelyek a nem pontos gyorsírásos megfejtésekhez tartoznak. Ezek egy részében pontatlanul fejtette meg a gyorsírásos jeleket, a másik részében pedig kihagyott jeleket a

---

¹⁸ Gergely Pál (1902–1982): „1982. október 27-én elhunyt dr. Gergely Pál, az Akadémiai Könyvtár nyugalmazott osztályvezető-helyettese. 1902-ben született Kolozsvárott, középiskoláit szülővárosa unitárius kollégiumában végezte. Érettségi után másfél éven át a kolozsvári *Az Újság* című lapnál újságíróskodott, majd 1922-ben beiratkozott a budapesti egyetem jogtudományi karára. 1928-ban a Magyar Tudományos Akadémia főtitkári hivatalában helyezkedett el mint gyorsíró, majd gyakornok, s élete ettől kezdve mindvégig szorosan összeforrt az Akadémiával. Az Akadémia átszervezése után, 1949 őszén a főtitkári hivatalból áthelyezték a könyvtárba, ahol a kézirattárban kapott beosztást. Innen ment nyugdíjba 1967-ben. A kézirattárban az akadémia régi, 1949 előtti levéltárának rendezése és feldolgozása lett a feladata, így munkaköre mintegy folytatása volt korábbi hivatali tevékenységének, de különös érdeklődéssel és szeretettel gondozta, gyarapította a kézirattár népköltési anyagát is. Gyorsírástudását, amelyet korábban hivatali munkájában hasznosított, később a néprajz és az irodalomtörténet szolgálatába állította, amikor Vikár Béla feljegyzéseinek, Szabó Lőrinc jegyzeteinek és versfogalmazványainak áttételére vállalkozott.” F. CSANAK Dóra nekrológia: *Magyar Könyvszemle*, 1983/3. 306–307.

megfejtéséből. Például a *Tíz éve* című vers hatodik strófájában „Sebeimet dobtam prédául”-t ír „Dobtam prédát eleget” helyett. Pedig ráadásul elkerülhetett volna egy szóismétlést.

Az Ms 4674/200_24. számú fólió, 9. sorában Gergely Pál megfejtése szerint a gyorsírási jel jelentése: „szakma”. A saját megfejtésem alapján azonban a „szerelem” kifejezés szerepel az adott helyen. A nem publikált versfogalmazványban a szócsere döntő jelentésváltozást produkált.

„Hazugság volt,
 hogy nem akartalak
 Azért mondom, hogy ezzel is
 Kevesebb kint okozzak magamnak,
 Vagy azért, mert
 Örvendezve s kételyt, átfátyoloztam,
 A kételyemet: hogy te vagy-e
 Akit szeretek
 Vagy a szerelem szerelmese
 Lett már belőlem? Lehet, a vak
 Menekülés ürügye csak.”

A 21. számú fólión nem publikált versfogalmazvány szerepel, amelyben mintegy a távoli múltból tekint Bajor Gizire, átértelmezve a szerelmüket.

„De, hiába sajnálom, egy kicsit
 Megöregedtem s a szerelem
 Ma már legfeljebb jól esik,
 Mint jóbarátság, lelkitárs.”

A „lelkitárs” nem szerepel Gergely Pálnál, pedig a jóbarátság kifejezést árnyalja, amennyiben a szerelem testi vágyai mellett a már megnyugvást kereső férfi képe is megjelenik benne.

A korrekciók második csoportját képezi a sormetszetek helyreállítása, ugyanis Gergely Pál megváltoztatta azokat, s ezzel számos enjambement-t megszüntetett. Például a 16. fólión, a nem publikált versfogalmazvány sorai között:

„Ennyire is megöregedtem.
 [nincs új strófa-kezdet]
 Ezért jó, hogy felejtlek,
 S dolgozom és pénzt keresek
 S egyetlen lépést sem teszek utánad. |
 Fáradt | vagyok már én ahhoz, hogy oly
 Fölényes legyek | a szerelemben, | mint azelőtt:
 Most már egy pillanat alatt
 S egy csók alatt [itt viszont új strófa kezdet]
 Megéreznéd, hogy te vagy a fontosabb.”

A PÉNZ MOTÍVUMA A SÁTÁN MŰREMEKEIBEN

A gyorsírással versfogalmazványokban végig jelen van Bajor Gizi, de mégis a pénz motívuma a domináns. Bajor Gizi mintha eszközként jelenne meg a pénz hatalmára vonatkozóan, annak kifejezésére. A pénz motívuma felől is megérthetjük Bajor Gizi szerepét. A *Köszönöm, bátyuska* című versben is ez a motívum az elsődleges. Bajor Gizit a pénz hiánya miatt nem tudta meghódítani, később pedig azért gyűjtötte a pénzt, hogy hatalmat szerezzen általa, s Bajor Gizit megvehesse. A pénz eszköz a hatalomhoz, az emberek megszerzéséhez. A pénz a siker mutatója, egy férfi számára fontosabb, mint egy nő számára. Egzisztenciát, státuszt biztosít. A pénz révén biztosítani tudja a nő számára a megfelelő színvonalú életet. Ez nem megvásárlás. Tiszta egzisztencia, státusz. A folyamatot írja le az Ms 4674/200/17. főlíó hasábjain, a ráébredést, hogy Bajor Gizi is megszerezhető pénzzel.

„S éreztem, forró testem, hogy örül,
Mikor megtudtam, hogy mind a ketten
Egyforma emberek vagyunk
És te sem vagy elérhetetlen
Szeszély és rang és pénz előtt.”

...

Itt látszik, hogy az egyenlőségről van szó, hogy nem elérhetetlen. És ott a rang, mint kulcsszó a következő sorokban.

„Aztán rájöttem, hogy nincs elég
Pénzem, de még
Mindig nagyon szerettelek s nagyon
Fájt volna, úgy – nagyon,

Az esetleges elutasítás.
És éreztem, hogy soha más
Nőt nem akartam ilyen
Erőtlen, gyáva, tétlen:
tőled, megvallhatom most már, féltem.

Most már erős vagyok,
Van feleségem, házam, ny__m,
De nem szabad mondanom, hogy szerettelek...”

Ms 4674/200/23. számú jelzet alatt:

„S az történt, hogy akkoriban
A vörös idő hirdette hangosan
Elméletét:
Ti mutattátok meg nekem
Legérzékibben az életet,
A sátán műremekét, a pénzt,

És elvtársait. Te is, aki
 Nem akartál semmire tanítani
 S áltattál, ahogy
 Akartál, s most se tudod,
 Mit akartam és mit akarok: te is
 Fény lettél nekem, amely
 Mutatja, hogy kavár a pénz s a **siker**
 Utcáit, útjait, akadályait s gyanút
 Mindennél és mindenkién, – miként –
 Az én életem is elkeveredett
 A tiédétől, míg testedet
 Kívántam – szájadat.”

Pénz és siker együtt jár. De itt már negatívként is feltűnik: akadály, gyanú, kavarrás
 – az ő élete is elkeveredik. Tehát a pénz félrevitte.
 Az Ms 4674/200/26. számú fólión is a pénzszerzés jelenik meg, de végül annak meg-
 léte sem jelenti a megszólított sikeres meghódítását.

„...Csak az ész
 Tart egyenesen, meg a pénz,
 Amit gyűjtöttem, hogy észrevedd
 S előjőjj előszobámba, mert
 Én nem megyek

Hozzád: elárulna leghidegebb
 Udvariasságom is, – azért
 Halmoztam a pénzt, hogy majd te kérdd
 Valamikor segítségemet
 Mint a többi emberek
 Hiú, sóvár, gazdag urak és
 Szépasszonyok, akik
 Mind akarnak – akarnak tőlem valamit
 S akik közül
 Csak te hiányzol, könyörtelenül.”

Ms 4674/200/27. jelzet alatt a pénz úgy nyilvánul meg a beszélő számára, mint egy
 eszköz a megszólított megalázására, hogyha már az övé nem lehet. A szövegben egy
 olyan beszélő tűnik fel, akinek pedig éppen, hogy van pénze, megfordul a szituáció,
 kitarthatja a nőt, megveszi, majd eldobja, irányítja az életét.

„De téged elkerüllek. Ez a gőg
 S az a pillanat
 Amikor szeretőd
 Pénzt kért tőlem s kapott,
 Szükség volt: kitartottalak,

Megvettelek, mint utcanőt,
S szolgálomnak adtalak, neki.
És nemcsak őt
Adtam 10 évet neked:
Sokszor irányítottam életed.”

Naplójellegű versciklus helyett az utókorra három vers maradt, amelyek az epikus vers megjelenését mutatják meg Szabó Lőrincnél. Azonban a gyorsírással versfogalmazványok által bepillantást nyerhetünk a műhelybe, egy meg nem valósult koncepció előkészületeibe.